

Tarihöncesi Dönemden Ortaçağ'a
KADIKÖY ARKEOLOJİSİ

KASDAŞ - Kadıköy Sağlık Turizm Eğitim Çevre Temizliği Otopark Hizmetleri
İnşaat Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

Söğütllüçeşme Caddesi, Kalem Sokak No:7 Kat 1-5 Kadıköy / İstanbul

0216 337 89 51 • e-posta: kulturyayinlari@kadikoy.bel.tr

Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, KASDAŞ'ın tescilli markasıdır.

Yayıncı Sertifika No: 36199

Tarihöncesi Dönemden Ortaçağ'a Kadıköy Arkeolojisi

Necmi Karul • İnci Türkoğlu • Oğuz Tekin

Gülbahar Baran Çelik • Mihály Dobrovits

Editörler: Necmi Karul - Gonca Dardeniz

Düzeltili: Ayşe Görkem Kozanoğlu

Son Okuma: Yeliz Öztürk

Kapak Tasarım: Neslihan Gökçe

Sayfa Uygulama: Çağlar Yalçın, Aras Aladağ

1. Baskı: Ocak 2018, İstanbul

ISBN: 978-605-81927-0-6

Baskı: Dijital Düşler Basım San. A. Ş.

Seyrantepe, Çınarlı Sokak No: 17, 34418 Kağıthane / İstanbul

Tel: 0 (212) 279 64 44 Fax: 0 (212) 279 85 00

Matbaa Sertifika No: 12922

© Tüm hakları saklıdır.

kadikoybelediye

kadikoybelediye

kadikoybelediye

Tarihöncesi Dönemden Ortaçağ'a
KADIKÖY ARKEOLOJİSİ

NECMİ KARUL • İNCİ TÜRKÖĞLU
OĞUZ TEKİN • GÜLBAHAR BARAN ÇELİK
MIHÁLY DOBROVITS

Editörler: Prof. Dr. Necmi Karul - Dr. Gonca Dardeniz

İÇİNDEKİLER

Sunuş..... 7

Necmi Karul
Önsöz 9

BİLDİRİLER

Necmi Karul
Tarihöncesinde İstanbul ve Kadıköy..... 13

İnci Türkoğlu
Eskiçağ'da Kadıköy'ün Kentsel Özellikleri..... 23

Oğuz Tekin
Eskiçağ'da Kadıköy'de Günlük Ticari Unsurlar ve Alışveriş 35

Gülbahar Baran Çelik
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Kadıköy Buluntuları..... 45

Mihály Dobrovits
*Kalkhedon'da Göktürkleri Anlatan Bir Süryani Din Adamı:
Efesli Yuhanna ve "Kilise Tarihi"* 63

SUNUŞ

Kadıköy Belediyesi'nin 1984'teki oluşumundan bu yana, zaman zaman Kadıköy'e ilişkin kitaplar yayımladığını biliyoruz. Kadıköy'ün sanat ve kültür hayatı açısından yeniliklere, nitelikli sanat etkinliklerine açık ve bu yönde beklentileri olan bir nüfus yapısına sahip olduğunu da biliyoruz. Sanat ve kültür etkinliklerinin çeşitliliği ve zenginliği kuşkusuz insanların hayat kalitesini yükselten bir sosyal ortam hazırlar ve oluşturur. Belediyelerin fiziksel çevreye ilişkin geleneksel iş ve hizmetlerinin yanı sıra insanların düşünsel, eğitsel, estetik; genel bir deyişle manevi ihtiyaç ve özlemlerini karşılayacak kültürel projeleri, sanatsal yaratıcılığı ve icrayı desteklemeleri, özendirmeleri vazgeçilemez sorumlulukları ve görevleri olduğunun bilincindeyiz.

Kitaplar insanlığın tarih boyunca süregelen gelişiminin kalıcı belgeleridir. "Söz gider yazı kalır" deyişi, kitapların yalnız milletlerin değil, bütün insanlığın hafızası olduğunu bizlere hatırlatır. Demek ki kitaplar insanlığın bilgi birikiminin belgeleridir. İnsanlar ve toplumlar arasında kültür alışverişini, iletişimi ve nesiller arasında bağlantıyı kurarlar. Öğrenmenin, eğitimin birincil kaynağı olduğunu belirtmeye gerek var mıdır? Kitap, bizlere dünyada olup bitenlerin kapısını açan anahtardır.

Kadıköy Belediyesi, yörenin geçmişteki ve günümüzdeki toplumsal ve kültürel oluşumlarıyla ilgili araştırmaları, anı ve belgelerle desteklenen kitapları, bilimsel ve kültürel toplantı metinlerini, sanatçılar, edebiyatçılar ve yapıtları hakkında kaleme alınan eserleri “Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları” olarak düzenli şekilde yayımlamayı önemli bir kültür hizmeti olarak benimsemiş ve kararlaştırmıştır. Böylece hem Kadıköy ve çevresi hakkında hem de genel kültür ve sanat alanlarında belirli çalışmalarını okuyuculara sunacağız.

“Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları”nın nitelikli, verimli ve sürdürülebilir şekilde oluşturulmasını görev sayıyor, kültür ve yayın hayatında yerini bulmasını amaçlıyoruz.

Aykurt Nuhoglu
Kadıköy Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Necmi Karul

Tarihöncesi Dönemden Ortaçağ'a Kadıköy Arkeolojisi

İstanbul'un en canlı, en köklü yerleşimlerinden biridir Kadıköy; bugünü olduğu kadar dünü de konuşulan bir ilçedir. Kara Yunanistan'ın Megara kentinden gelenler tarafından "Kalkhedon" adıyla bir koloni kenti (*apoikia*) olarak kurulduğu kabul edilmektedir ve tarihöncesinden günümüze hemen hemen tüm zamanlara ev sahipliği yapmıştır. Tarihöncesi kalıntıların bulunduğu Fikirtepe, 1950'lerde çok az araştırılmış olsa da, bugün hâlâ Kuzeybatı Anadolu'daki ilk yerleşik toplulukları tanımlamak için kullanılan "Fikirtepe Kültürü"ne ismini vermiştir. Tarihöncesi yerleşimler küçük alanları kapladığı için tespit edildiklerinde bu yerleri koruma altına almak daha kolaydır. Ancak Kalkhedon kentinin bulunduğu alana önce Bizans, daha sonra Osmanlı yerleşilmiş ve -bu dönemlere ait kalıntıların büyük bir çoğunluğu da dahil olmak üzere- bu alan günümüzde modern yerleşimin altında kalmıştır.

Tarih Edebiyat Sanat Kütüphanesi (TESAK), çok azı elinde olmasına rağmen bu zenginliğin farkında olan Kadıköylüleri 5 Mart 2016 tarihinde, "Tarihöncesi Dönemden Ortaçağ'a Kadıköy Arkeolojisi" adıyla düzenlediği panelde uzmanlarla bir araya getirdi. Özellikle İstanbul ve Kadıköy konularında uzman arkeolog, sanat tarihçisi, Eskiçağ tarihçisi ve müzeciler tarafından sunulan bildiriler daha sonra geliştirilerek bu kitapta bir araya getirildi.

Bir kentin geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak, özellikle orada yaşayanların ve yöneticilerin farkındalığı, kent için önemli bir zenginliğe dönüşür. Modern dünyanın ihtiyaçlarını yok saymayan, ancak kökleri geçmişe dayanan ve geçmişin sağladığı birikimin şekillendirdiği kentler yaşanılabilir yerlere dönüşebilir. Bununla birlikte yüz binlerce yıl öncesine uzanan geçmişine rağmen İstanbul'u MÖ 8. yüzyıl gibi yakın bir tarih ve "Körler Ülkesi" gibi anlatılarla özdeşleştirmenin önüne ancak bilginin toplumsallaştırılmasıyla geçilebilir. Nitekim Kadıköy bugün mecazi anlamda "Körler Ülkesi"nin Boğaz'ın hangi tarafında olduğunu düşündürecek kadar güçlü bir potansiyele sahiptir; kuşkusuz bunda yakın tarihimiz kadar uzak geçmişimize dair artan bilgilerimiz de son derece etkili olmuştur.

BİLDİRİLER

TARİHÖNCESİNDE İSTANBUL ve KADIKÖY

Prof. Dr. Necmi Karul, İstanbul Üniversitesi,
Tarihöncesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Tarihî kentlerin kimliğini genellikle yer üstündeki anıtlar ve yapılar belirler. Bu mekânlar zamanın şahitleri olarak orada yaşayan insanların yaşamını şekillendirir, geçmişle bağlarını güçlendirir. Tarihî kent kimliğiyle öne çıkan İstanbul, ayaktaki tarihî yapıları kadar toprak altında, kimi arkeolojik kazılarla açığa çıkarılmış kimi de çıkarılmayı bekleyen ve insanlık tarihinin uzun bir sürecini yansıtan katmanları bulunan bir kenttir. İki imparatorluğa uzun süre başkentlik yapan kentin özellikle Akdeniz ile Karadeniz ve Anadolu ile Avrupa arasındaki konumu, ona doğal olduğu kadar kültürel olarak da bir köprü vazifesi yükler.

Bugüne kadar İstanbul’da keşfedilen arkeolojik alanların en eskisi Yarımburgaz Mağarası’dır. Küçükçekmece Gölü’nün kuzeyindeki kal-ker bir kayalığın içinde yer alan mağara, kentin tarihini 700-400 bin yıl geriye götürür. Burada açığa çıkarılan Orta Pleistosen Dönemi’nin tipik hayvanlarına ait kalıntıların yanı sıra insan elinden çıkma taş aletler, İstanbul’un bilinen en eski buluntularıdır. Alt Paleolitik Çağ’a tarihlenen bu buluntuların ardından, başta Karadeniz kıyılarında olmak üzere kentin farklı yerlerinde Paleolitik Çağ’ın sonraki aşamalarına ait izlerle de karşılaşmakta, İstanbul’un bir bakıma insanlık tarihinin uzun bir dönemi boyunca yaşamak için tercih edilen bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce iklim koşullarının giderek bugünkü halini aldığı bir süreçte, Mezolitik Dönemde, İstanbul’da bilinen yerleşim sayısının arttığını gösteren verilerle karşılaşılır. Özellikle Marmara

ve Karadeniz kıyılarında tespit edilen bu buluntu yerleri, İstanbul ve civarında yaşayan insanların Karadeniz ve Kırım çevresindekilerle aynı alet teknolojisini kullanan benzer topluluklar olduğunu göstermektedir.

İstanbul'da insanlık tarihinin en önemli dönüşümlerinden birinin yaşandığı Neolitik Döneme ilişkin en eski kanıtlar MÖ 7. bin yılın sonlarına tarihlenir. Esasında bu dönemi temsil eden yaşam biçimi Anadolu'nun da bir parçası olduğu Yakınoğu'da MÖ 11-10. bin yıllarda ortaya çıkar. İnsanların yıl boyu sürekli olarak yaşadıkları sabit yerleşimleri kurdukları, zamanla besin üretimine geçerek tarım ve hayvancılığa başladıkları Neolitik Dönem, önemli teknolojik keşiflere sahne olduğu gibi öncekine oranla daha karmaşık ve yeni bir sosyal düzenin de başlangıcını oluşturur. Bu yeni yaşam biçimi ortaya çıktığı coğrafyada birkaç bin yıl geliştikten sonra dünyanın farklı yerlerine bilgi, mal aktarımı ya da insan hareketleri gibi farklı dinamiklerle yayılmış; İstanbul da bu dönemde yerleşik çiftçilerin köyler kurdukları bir yer olmuştur.

İstanbul'u ve Kadıköy'ü yakından ilgilendiren bu döneme ilişkin ilk bulgular rastlantılar sonucunda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında Bağdat Demiryolu inşaatı sırasında demiryolu çalışmalarında görevli bir mühendis olan J. Miliopulos, Pendik Temenye mevkiinde İstanbul'un bilinen ilk tarihöncesi yerleşimi olan Pendik ve ardından Fikirtepe yerleşimlerini saptar. Daha sonra Fikirtepe'de yapılacak olan kazılarla tanımlanan söz konusu dönem buluntuları İstanbul'dan Eskişehir'e kadar uzanan bir bölgede yakın benzerlikler gösterdiği için "Fikirtepe Kültürü" adıyla tanımlanır. Adını Kadıköy'deki Fikirtepe semtinde bulunan Neolitik Dönem yerleşiminden alan bu kültür, Anadolu'nun başka bölgelerinin de etkisiyle yeni bir yaşam biçimine, yerleşik köy yaşantısına ayak uydurmuş yerel avcı ve derleyici topluluklarla buraya dışarıdan geldiği öngörülen tarımcı toplulukları temsil eder.

Fikirtepe, İstanbul'un tarihöncesini yansıttasının yanı sıra, ülkemizde kazısı yapılan ilk yerleşimler arasında yer alması bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Burası 1952-54 arasında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü adına Kurt Bittel ve Halet Çambel tarafından kazılır (Bittel 1960; 1970) (**Foto. 1**). Pendik ise 1961'de Şevket A. Kansu'nun buradan geçen ve yerleşimi tahrip eden demiryolu yarmasında yaptığı kısa süreli kazılarla tanınır.

1950'lerde yapılan Fikirtepe kazılarının ardından, yerleşime ait malzeme ve buluntu grupları, 1970'lerde yine İstanbul Üniversitesi Prehis-

Foto. 1: Fikirtepe’de ilk sistematik araştırma İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü’nden Halet Çambel ve Kurt Bittel tarafından, 1952-54 yılları arasında Fikirtepe kazılarıyla başlar (Mehmet Özdoğan arşivi).

torya Anabilim Dalı’ndan Mehmet Özdoğan’ın yaptığı araştırmalarla tanımlanabilmiş ve yerleşiminin Neolitik Döneme tarihlendiği net olarak ortaya konulabilmiştir. Akabinde 1980-90’larda İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin Pendik yerleşiminde gerçekleştirdiği kısa süreli kazılar, yalnızca Fikirtepe’nin değil, adını verdiği kültürel oluşumun da daha net olarak tanımlanabilmesini sağlamıştır (Özdoğan 1983; 1992; 2013).

İstanbul’da Fikirtepe ve Pendik dışında bu döneme tarihlenen Tuzla-İçmeler, İçerenköy ve Yenikapı gibi yerleşmeler de bulunmakta, ayrıca Yarımburgaz Mağarası’nın da yine bu dönemde kullanıldığı bilinmektedir. MÖ 6500-5500 arasına tarihlenen bu yerleşimlerin tamamı kıyıya yakın, bir koy ya da lagün kenarında yer almaktadır. Özellikle 2004’te kazılmaya başlanan Yenikapı’da, Roma-Bizans’a tarihlenen Theodosius Limanı’nda yapılan kurtarma kazılarında deniz seviyesinden 6,5 metre kadar aşağıda karşılaşılan Neolitik Dönem yerleşimi, Fikirtepe ve Pendik gibi eski çalışmalardan elde edilen sonuçların da yeniden gündeme gelmesini ve mutlak olarak tarihlenmesini sağladığı gibi, dönemin daha